

Fatih Soltan diriligine hurufylary

Mämmediň ýakdyran

Category: Filosofiýa, Goşgular, Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Fatih Soltan Mämmediň diriligine ýakdyran hurufylary FATIH SOLTAN MÄMMEDIŇ DIRILIGINE ÝAKDYRAN HURUFYLARY

Taryhda yslam dünýäsine näme zeper ýeten bolsa, näme zat musulmanlaryň agzyny alardan bolsa Eýranyň çäklerinde döräpdir ýa-da Eýranda giňden goldaw tapypdyr. Bu hakykat. Muny inkär etmek mümkün däl. Ysmaýylylar, batiniler, azrakiler, hattabiler, karmatlar, hurramyalar, maýmunitler, şubbizmciler, mustaliler, nyzarylar, ezeliler, rafiziler, babylar, behaýylar... Sanasaň sogaby bar. Hurufylyk hem şolaryň biri.

Hurufylyk tarykaty hem ilkibaşa Eýranda täze bir mezhep hökmünde orta çykypdyr.

Hurufylyk mezhebineniň prinsiplerini ses, harp, we sanlar düzüpdir. Hurufylyk gysga wagtyň içinde çaltlyk bilen ýaýranam bolsa, olaryň soňuna gan bilen, ot bilen nokat goýlupdyr.

Harplary sanlar bilen aňladyp, şol sanlaryň metedologik görnüşde hasaplanmagy netijesinde gelejge degişli maglumatlary orta atan by jemgyýet soňabaka has öte geçip, jadygöylük, pal atma ýaly ýaramaz pişeler bilen meşgullanyp başlapdyrlar. Yönekeý halka we belli-belli döwürlerde ýokary wezipeli döwlet işgärlerine öwezini dolup bolmajak zyýan ýetirýändikleri sebäpli käbit döwletler hut öz eli bilen olaryň ýoguna ýanypdyr.

Tarykatyň düýbüni tutanlaryň hamy soýlupdyr, Osmanly türkmen soltany Fatih Soltan Mämmediň döwründe bolsa müñlerce hurufy diriligine ýakylyp öldürilipdir.

■ **Diriligine oda oklanan hurufylar**

1450-nji ýylyň güýz aýlary häzirki Türkiýäniň Edirne şäheriniň eteklerindäki çäýrlyk meýdanda birnäçe günlär içine müňlerce kişini sygdyryp boljak ullakan cukur gazylypdyr. İş gutaransoň, cukury tokáýdan odundyr çöp-çalam bilen doldurupdyrlar, yzyndanam oda beripdirler.

Çukurdan lowlap asmana galan ot adamlarda hamala dowzah ýere göçüp gelen ýaly duýgyny döredipdir. Ýalyn mazaly asmana galanda esgerler el-aýaklary daňylan müňlerce adamy südenekläp cukuryň erñegine getiripdirler. Ilkinji bolup uly ilin hormatlaýan ýaşulysy tekbir getiripdir. Ýaşulynyň yzyndan müňlerce adamyň tekbiri we garyş-sögünji tokáya ýaň salypdyr. Esgerler işe girişip cukuryň erñeginde duran müňlerce eli-aýagy daňylgy adamy oda oklap başlapdyrlar. Diriligine oda oklananlaryň dady-perýady tekbirlere we garynçlara garyşyp, ylla magşar meýdanynyň gohy ýaly goh döredipdir. Oda oklanýanlaryň sany artdygyça cukura şonça-da odun oklanypdyr. Daş-töwerek ýanan etiň ysyndan ýaňa durar ýaly bolmandyr. Çar tarapy tüsse gaplap alypdyr. Yöne birnäçe sagatlap dowam eden bu pajygaly waka guitarýanca bir adamam meýdany taşlap gitmändir, iň soňky oda oklanan hurufy ýanyp kül bolýanca şol ýerde bolupdyrlar, soňra hemmesi jem bolup diriligine ýakyylanlaryň ruhuna nälet okap, öýli-öýüne dagapdyrlar.

■ **Huruflyk mezhebi barada nämeleri aýtsa bolar?**

Göräymäge ýakyylan bedibagtlaryň ullakan bir günäsem ýokdy. Olaryň bar günäsi – hurufy bolmakdy, ýagny olar yslam taryhynyň iň başyňy-gözüňi aýlaýy, iň bulاشык, iň reaksiyoner mezhebiniň agzasydylar.

Şaýylygyň binýadynda dörän huruflyk mezhebiniň düýbüni 1340-nji ýylda doglan eýranly sufi Faýylla Astrabady tutupdyr.

Faýylla Astrabady we onuň yzyna eýerijiler Hudaý adamyň özünde we Gurhanda ýüze çykýar diýip hasap edipdirler.

Astrabady özünden birnäçe asyr öň dörän reaksiyoner mezhepleriň, aýratynam batiniligiň täsirindäki adam bolupdyr. Onuň mezhebiniň ynanç esasyny “harplaryň we sanlaryň mukaddesligi” prinsipi bilen «ses» düşünjesi düzüpdir.

Astrabadynyň pikirine görä her bir zadyň öz “sesi” bolupdyr, hatda jansyz jisimlerde hem bu aýratynlygyň bardygy nygtalypdyr. Meselem iki daşyň biri-birine galtaşmagy bilen döreyän ses jansyz jisimleriň özboluşly aýratynlygy hasaplanypdyr.

Konsepsiýasy ses, harp we san düşünjesine esaslanýan hurufylyk arapça “harf” sözünüň köplük sany bolan “huruf” sözünden gelip çykyp “harplar bilen baglanyşykly ylym” diýmekligi aňladýar. Hurufylugyň öňbaşçysy Astrabady mezhebiniň ýorelgelerini pars dilinde ýazan «Jawydannama» atly kitabynda siwmollaryň dili bilen jikme-jik düşündirýär.

Absolýut hakykaty düýşünde görendigini aýdýan Astrabady döreden sistemasyň teoriýasyny arap elipbiýiniň ýigrimi sekiz harpyna pars diline mahsus bolan dört harpy goşup we bu harplaryň arasyndaky matematiki baglanyşyga esaslanyp kämilleşdiripdir. Gysgaça aýdylanda, Astrabadynyň sistemasy şeýleräk:

Adamyň yüzünde ýedi sany “çyzyk” bar. Bular iki gaş, dört kirpik we saç. Dogabitdi bar bolan bu aýratynlyklar «eneden geçme çyzyklardyr». Erkeklerde kämillik ýaşyna ýetende ýuze çykýan «atadan geçme çyzyklar» – murt, sakgal, burunasty çyzyk, dodagasty çyzyk bilen jemi on dört sany bolýar. Bu san olaryň ösüp çykan ýeriniň goşulmasy bilen bile ýigrimi sekize köpeldip, saç we dodagasty çyzyklaryň iki bölünmegi bilen otuz ikä ýetirilýär. 28-lik san arapça Gurhanda, 32-lik bolsa parsça «Jawydannamanyň» ýazylyşynda ulanylan harplaryň sanydyr.

■ **Nesimi we hurufylyk**

Beýik türkmen şahyry Seýit Nesimi ynanç meselesinde hurufylygyň täsirine düşen şahyr hasaplanýar. Nesiminiň ynanjy we pajygaly ölümü baradaky jedelli gürrünlere girmäge hem-de bu barada belli bir kesgitlemäni bermäge güýjümüz ýetenok. Ýone türkmen, pars we arap dillerinde çuññur filosofiýa ýugrulan ajaýyp eserleri döreden Nesiminiň goşgulalarynda adam gönüden-göni Hudaý hasap edilmese-de, onuň öwülip arşa

çykarylýandygyndan, hakykat bilen deň hasaplanýandygyndan çen tutup, huruflygyň şahyra ýiti täsir edendigini duýmak kyn däl. Şahyryň goşgulary hurufylaryň arasynda giňden ýaýrapdyr. Emma Nesiminiň pikirlerinden gelýän «ys» onuň başyna ýetmän goýmandyr, ol 1417-nji ýylда halypasy Faýylla Astrabady ýaly dabanyndan soýlup öldürilipdir.[1]

Harplaryň aýratyn many berlişini we huruflygyň prinsipleriniň çeper beýanyny Seýit Nesiminiň:

*«Hakdan inen kelamam, ýagny ki lamu beden,
Ylmu kitabu härfem, aýatu beýinatam»*

*«Müşrik olup bu güne bakma, gel, eý, ýagynsyz
Aýaty fethi babam, suraýy murselatam».*

Ýa-da:

*«Ýüzüňde okyram innä fetehnä,
Kelamulla ile sabgul – mesan sen».*

Ýa-da:

*«Eý nury aýnyň wähýi hakdan yşarattdyr bu gün,
Leýletül mygraja zülfüñden beşarattdyr bu gün».*

Ýa bolmasa:

*«Löwhi mähfuzyň hurufy ýagny gaşyň, kirpigiň,
Jümle Kurandyr ynan kim hak budur Kuran diýdi».*

Ýa-da:

*«Älemul-gaýbyň wujudy menden oldy aşikär,
Eý basiretsiz meni gör kim ne zaty adamam».*

Mysallary näce getirseň getirip oturmaly. Ýöne şahyryň goşgularynda huruflygyň täsiriniň has ýiti duýulýan «Ýaňagyň kaf wel Kuran» atly saýtymyzda ýerleşdirilen goşgusyny okamagy maslahat bermek bilen bu paragrafy jemlesek maksadalaýyk bolar.[2]

■ **Teýmirleňiň ogly Miranşa hurufylaryň derisini ýüzdürdi**

Ses emele gelende “söz” döreýär, söz bolsa harplardan düzülýär, hususanam her bir zadyň özeni “harpdan” ybarat we her bir harpyň san taýdan gymmaty bolupdyr. Ynha, şu prinsipden ugur alan Astrabadynyň pikiriçe yslamyýet bilen baglanyşykly ähli meseleleri arap elipbiýiniň 28, pars elipbiýiniňem 32 harpy bilen çözmek mümkünmişin.

Her bir zat sanlarda gizlenenmiş, sanlaryň arasyndaky baglanyşyklar arkaly Gurhanyň düşündirilse, gizlin syrlary çözüp we absolýut hakykata göz ýetirip bolýarmış.

Hurufylyk yslam alymlary tarapyndan ilkibaşda reaksiyoner mezhep ýaly görülse-de, Astrabady soñabaka dünýäniň, ahyretiň, hususanam hemme zadyň özeniniň özüdigini yylan etmegi we özüne «Men aslynda Isa pygamberiň özi, dünýäniň halasgäri – Mäti men» diýip samrap başlamagy netijesinde hurufylaryň «dinden çykan kapyr» diýip yylan edilmegine getirdi. Şol wagtlar tarapdary barha artýan hurufylaryň syýasy häkimiyeti ele geçirme howpy abanýar. Emir Teýmirleňiň ogly Miranşa 1394-nji ýylda Faýylla Astrabadynyň kellesini kesdirýär. Munuň bilenem çäklenmedik Miranşa onuň derisini ýüzdürýär, jesedini ýüpe bagladyp bazarlarda aýladýar, etini aç itlerin öňüne okladyp, göwresinden galan bölekleri-de oda atdyrýar.

Astrabadynyň jezalandrylyp öldürilendigine garamazdan agzasy we güýji barha artýan hurufylaryň ymykly söbügine düşülýär. Ele düşenleriň ýa hamlary soýulypdyr, ýa-da oda oklanypdyr. Iki-ýeke diri sypanlar bolsa özlerini Anadoly türkmenleriniň arasyna atyp halas bolýar.

Kem-kemden köpelen hurufylar Fatih Sultan Mämmediň hökümdarlyk süren ýyllarynda sanlaryň we harplaryň jadysy bilen patşanyň hut özüne-de täsir edip, köşge syzmagy we döwlet işlerine sokulmagy başarypdyrlar. Hernä döwletiň akyllı we güýçli weziri Mahmyt paşa howpy öňünden duýup, şol döwrüň iň güýçli din alymlaryndan, Fahreddin Ajamydan hurufylaryň «dinden çykan kapyrdyklary» baradaky fetwany çykardyp ýetişýär. Mämmet soltanyň mundan soñ alymlar bilen ylalaşmakdan başga alajy galmandyr.

Netijede Edirnede ýokarda gürrüňi giden uly ot ýakylypdyr. Oduň başynda ilkinji bolup tekbir getiren ýaşulynyň ady-da Fahreddin Ajamydy. Taryhda yslama howp salan hurufylyk tarykaty şeýdip ýok edilipdir...

[1] Nesimi boýunça giňişleýin öwrenmek üçin 0sman Ödäýewiň «Seýit Nesimi» makalasyna seret:

http://www.kitapcy.ga/news/seyit_nesimi/2018-07-19-1386

[2] Görkezilen goşgynyň linki:

http://www.kitapcy.ga/news/yanagyn_kaf_wel_kuran/2018-07-19-1392

Taýýarlan: Has TÜRKMEN. Taryhy makalalar